https://doi.org/10.34142/23129387.2026.74.02
УДК 159.9.072.4
ORCID ID: 0009-0001-0584-2181
ORCID ID: 0009-0001-2023-116X

АКСІОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК РЕСУРС ПОДОЛАННЯ ВОЄННОГО СТРЕСУ: МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ

Дмитро Дубінін[1ABC]***, Микита Клюєв***[2ABC]

[2] *доктор філософії (з психології), викладач кафедри психології, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди*
E-mail: dimitry.dubinin@gmail.com

[1] *аспірант кафедри психології, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди*
E-mail: m.kluyev.hnpu@gmail.com

Авторський внесок: A – дизайн дослідження; B – збір даних; C – підготовка рукопису.

Актуальність дослідження: тривалі воєнні дії та пролонгований стан суспільної нестабільності зумовлюють зростання психологічного навантаження як на працівників сектору безпеки та оборони, так і на цивільне населення, які функціонують в умовах постійної загрози. Поєднання професійного ризику, інформаційного перевантаження, соціальних втрат і порушення життєвих планів підвищує рівень емоційної реактивності, ускладнює процес саморегуляції та створює ризик смислової дезінтеграції особистості. За таких умов особливої актуальності набуває теоретичне осмислення аксіологічної компетентності як системного особистісного ресурсу, здатного забезпечити узгодженість внутрішніх ціннісних орієнтирів із вимогами воєнного контексту та підтримати процес подолання воєнного стресу.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтуванні аксіологічної компетентності як особистісного ресурсу подолання воєнного стресу

та розробка концептуальної моделі механізмів її впливу на психологічне функціонування особистості в умовах війни.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і систематизація наукових джерел з проблем воєнного стресу та ціннісної регуляції; порівняльний підхід до вивчення особливостей його переживання у працівників сектору безпеки та оборони та цивільного населення; структурно-функціональний аналіз; метод моделювання.

Результати дослідження: розроблено структурно-функціональну модель аксіологічної компетентності як ресурсу подолання воєнного стресу, що включає структурний вимір (ціннісна рефлексія, ціннісна самореалізація, ціннісна гармонійність, ціннісний розвиток, ціннісна толерантність) та функціональний вимір (когнітивно-інтерпретаційний, екзистенційно-смисловий, регуляторно-поведінковий, ідентифікаційно-стабілізуючий механізми; регуляторна, інтегративна, буферна та розвиткова функції). Обґрунтовано, що ціннісна рефлексія визначає характер інтерпретації воєнних подій та знижує когнітивну дезорганізацію; екзистенційно-смисловий механізм забезпечує збереження життєвої перспективи; регуляторно-поведінковий механізм сприяє вибору конструктивних стратегій реагування; ідентифікаційно-стабілізуючий механізм підтримує цілісність особистісної та професійної ідентичності; розвиткова функція створює умови для постстресової трансформації. Показано, що аксіологічна компетентність опосередковує узгодженість внутрішніх ціннісних орієнтирів із вимогами воєнного контексту у працівників сектору безпеки та оборони та цивільного населення.

Висновки: подолання воєнного стресу у працівників сектору безпеки та оборони та цивільного населення є системним процесом, що визначається взаємодією ціннісних, когнітивних, регуляторних та екзистенційних механізмів. Воєнний контекст актуалізує значущість аксіологічної компетентності як внутрішнього ресурсу психологічної стійкості. Узгодженість структурних компонентів ціннісної сфери та їх функціональна реалізація забезпечують збереження ідентичності, смислової цілісності та адаптивної поведінки.

Ключові слова: *воєнний стрес; аксіологічна компетентність; ціннісна сфера особистості; подолання стресу; психологічна стійкість; працівники сектору безпеки та оборони; цивільне населення; смислова інтеграція; ціннісна регуляція.*

Axiological competence as a resource for coping with war-related stress: mechanisms of influence

Dmytro Dubinin [1ABCD], ***Mykyta Kliuiev*** [2ABCD]

[1] PhD in Psychology, *Lecturer at the Department of Psychology,*
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
E-mail: dimitry.dubinin@gmail.com

[2] *PhD student at the Department of Psychology,*
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

E-mail: m.kluyev.hnpu@gmail.com

Author's contribution: A – research design; B – data collection; C – manuscript preparation.

Relevance of the study: prolonged military actions and a sustained state of social instability lead to increased psychological burden on both security and defense sector personnel and the civilian population, who function under conditions of constant threat. The combination of professional risk, information overload, social losses, and disruption of life plans heightens emotional reactivity, complicates self-regulation processes, and creates a risk of personal meaning disintegration. Under such conditions, particular importance is attached to the theoretical understanding of axiological competence as a systemic personal resource capable of ensuring the alignment of internal value orientations with the demands of the wartime context and supporting the process of coping with war-related stress.

Purpose of the study: to substantiate axiological competence as a personal resource for coping with war-related stress and to develop a conceptual model of the mechanisms of its influence on psychological functioning under wartime conditions.

Research methods: theoretical analysis and systematization of scientific sources on war-related stress and value-based regulation; a comparative approach to examining its manifestations among security and defense sector personnel and civilians; structural and functional analysis; modeling method.

Research results: a structural and functional model of axiological competence as a resource for coping with war-related stress was developed. The model includes a structural dimension (value reflection, value self-realization, value harmony, value development, value tolerance) and a functional dimension (cognitive-interpretative, existential-meaningful, regulato-

ry-behavioral, and identity-stabilizing mechanisms; regulatory, integrative, buffering, and developmental functions). It is substantiated that value reflection determines the interpretation of wartime events and reduces cognitive disorganization; the existential-meaningful mechanism ensures the preservation of life perspective; the regulatory-behavioral mechanism facilitates the selection of constructive coping strategies; the identity-stabilizing mechanism supports the integrity of personal and professional identity; and the developmental function creates conditions for post-stress transformation. It is demonstrated that axiological competence mediates the alignment of internal value orientations with the demands of the wartime context among both security and defense personnel and civilians.

Conclusions: coping with war-related stress among security and defense sector personnel and civilians is a systemic process determined by the interaction of value-based, cognitive, regulatory, and existential mechanisms. The wartime context actualizes the significance of axiological competence as an internal resource of psychological resilience. The coherence of the structural components of the value sphere and their functional implementation ensures the preservation of identity, meaningful integrity, and adaptive behavior.

Keywords: *war-related stress; axiological competence; value sphere of personality; coping with stress; psychological resilience; security and defense sector personnel; civilians; meaning integration; value-based regulation.*

Вступ.

Сучасні соціально-історичні умови, позначені тривалими бойовими діями та високим рівнем загальносуспільної напруженості, зумовлюють формування пролонгованого воєнного стресу як системного психологічного феномену. Воєнний стрес охоплює не лише безпосередню участь у бойових діях, але й постійне перебування в ситуації загрози, невизначеності та інформаційного перевантаження. Особливої актуальності набуває диференційований аналіз його проявів у двох соціальних групах: працівників сектору безпеки та оборони, які перебувають у професійно детермінованому контакті з екстремальними подіями, та цивільного населення, що зазнає опосередкованого або прямого впливу воєнних обставин.

У науковій літературі воєнний стрес розглядається як ба-

гатовимірне утворення, що включає когнітивні, емоційні, поведінкові та екзистенційні компоненти (Hoge et al., 2006; Bryan et al., 2018). Дослідження засвідчують, що у військовослужбовців та представників силових структур воєнний стрес часто пов'язаний із ризиком моральної травми, професійного вигорання та порушення базових переконань про світ (Litz et al., 2009). Водночас у цивільного населення домінують феномени хронічної тривожності, втрати безпеки, фрустрації життєвих планів та зниження суб'єктивного контролю (Bonanno et al., 2010). Попри відмінності в характері стресогенних впливів, спільним для обох груп є порушення смислової та ціннісної структури особистості, що зумовлює дезінтеграцію внутрішньої цілісності.

Сучасні підходи до вивчення стресу дедалі частіше підкреслюють, що його наслідки визначаються не лише інтенсивністю подій, а й системою особистісних ресурсів, через які здійснюється їх інтерпретація (Lazarus & Folkman, 1984; Hobfoll, 1989). У цьому контексті ціннісна сфера особистості постає як внутрішній регулятор, що задає смислові координати переживання подій. Водночас її роль не обмежується лише когнітивною інтерпретацією ситуації. Ціннісна сфера створює підґрунтя психологічної витривалості, оскільки забезпечує наявність особистісно значущого «заради чого», яке надає сенсу переживанню труднощів і визначає межі внутрішньої стійкості. Усвідомлена система цінностей дозволяє інтерпретувати складні та травматичні обставини не лише як загрозу, а як випробування, що має особистісну, професійну або соціальну значущість. У екзистенційному вимірі цінності виконують функцію смислового «якоря», який підтримує внутрішню цілісність навіть у ситуаціях втрати контролю над зовнішніми обставинами. Дослідження смислотворення засвідчують, що здатність зберігати або реконструювати систему особистісних цінностей сприяє психологічній стійкості та постстресовому зростанню (Park, 2010).

Теорії цінностей розглядають їх як відносно стійкі переконання, що визначають вибір цілей, способи поведінки та критерії оцінювання ситуацій (Schwartz, 1992). Порушення або конфлікт цінностей у кризових умовах може спричиняти внут-

рішню напругу, моральну дезорієнтацію та втрату ідентичності, що особливо актуально для представників сектору безпеки та оборони, чия професійна діяльність безпосередньо пов'язана з морально значущими рішеннями. Для цивільного населення ціннісна сфера також відіграє визначальну роль, оскільки дозволяє інтегрувати травматичний досвід у ширший життєвий контекст та підтримувати відчуття особистісної неперервності.

Для цивільного населення ціннісна сфера також відіграє визначальну роль, оскільки дозволяє інтегрувати травматичний досвід у ширший життєвий контекст та підтримувати відчуття особистісної неперервності. Дослідження смислотворення в умовах криз засвідчують, що збереження або реконструкція ціннісної системи сприяє психологічній стійкості та постстресовому зростанню (Park, 2010). Отже, саме ціннісний вимір виступає ключовою ланкою, що поєднує досвід воєнного стресу з процесами адаптації або дезадаптації.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує феномен аксіологічної компетентності. У вітчизняних працях аксіологічна компетентність розглядається як інтегративна характеристика особистості, що відображає здатність до усвідомлення, ієрархізації та реалізації власних цінностей у поведінці. Вона включає ціннісну рефлексивність, моральну відповідальність та здатність до смислової інтеграції досвіду, акцентується увага на регуляторному потенціалі аксіологічної компетентності, підкреслюючи її роль у прийнятті рішень та підтриманні внутрішньої цілісності в умовах невизначеності (Большакова & Дубінін, 2023, 2024; Дубінін, 2023, 2025). Таким чином, аксіологічна компетентність постає не лише як елемент ціннісної сфери, а як активний механізм психологічної саморегуляції.

Попри наявні теоретичні розробки, питання про механізми впливу аксіологічної компетентності на подолання воєнного стресу залишається недостатньо розробленим. Особливої актуальності набуває порівняльний аналіз її ролі у двох соціальних групах – працівників сектору безпеки та оборони та цивільного населення. Для перших аксіологічна компетентність може виступати чинником профілактики моральної дезінтеграції та підтримки професійної ідентичності, тоді як для других – механіз-

мом смислової інтеграції травматичного досвіду та збереження життєвої перспективи.

Отже, сучасна наукова ситуація характеризується наявністю ґрунтовних досліджень воєнного стресу та ціннісної сфери особистості, однак інтеграція цих напрямів у межах моделі аксіологічної компетентності як ресурсу подолання воєнного стресу потребує подальшого теоретичного осмислення. Саме це визначає актуальність даного дослідження та зумовлює необхідність розроблення концептуальної моделі механізмів впливу аксіологічної компетентності на психологічне функціонування особистості в умовах війни.

Мета цієї роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні аксіологічної компетентності як особистісного ресурсу подолання воєнного стресу та у розробленні концептуальної моделі механізмів її впливу на психологічне функціонування особистості в умовах війни. У межах роботи передбачається проаналізувати специфіку реалізації цих механізмів у працівників сектору безпеки та оборони та у цивільного населення з метою виявлення спільних і відмінних закономірностей ціннісної регуляції воєнного стресу.

Методи дослідження. Дослідження мало теоретико-концептуальний характер. Використано аналіз, систематизацію та узагальнення сучасних наукових джерел з проблем воєнного стресу, ціннісної сфери особистості та аксіологічної компетентності. Застосовано порівняльний підхід для виокремлення особливостей переживання воєнного стресу у працівників сектору безпеки та оборони та цивільного населення. На основі структурно-функціонального аналізу та принципів теоретичного моделювання розроблено модель механізмів впливу аксіологічної компетентності на подолання воєнного стресу.

Результати.

У межах даного дослідження запропоновано структурно-функціональну модель механізмів впливу аксіологічної компетентності на подолання воєнного стресу, побудовану з урахуванням концепції аксіологічної компетентності (Дубінін, 2023, 2025). Модель передбачає розмежування структурного та функціонального вимірів аналізу. Структурний вимір представлено

п’ятьма компонентами аксіологічної компетентності – ціннісною рефлексією, ціннісною самореалізацією, ціннісною гармонійністю, ціннісним розвитком та ціннісною толерантністю, які утворюють внутрішню систему ціннісної регуляції особистості. Функціональний вимір відображає механізми, через які зазначені компоненти опосередковують вплив воєнного стресу на психологічне функціонування – когнітивно-інтерпретаційний, екзистенційно-смисловий, регуляторно-поведінковий та ідентифікаційно-стабілізуючий.

Структурний вимір моделі ґрунтується на концепції аксіологічної компетентності (Дубінін, 2023, 2025), відповідно до якої аксіологічна компетентність є інтегральною особистісною здатністю, що забезпечує усвідомлення, інтерпретацію, реалізацію та розвиток цінностей у поведінці й життєдіяльності. В емпірично верифікованій структурі вона представлена п’ятьма взаємопов’язаними компонентами: ціннісною рефлексією, ціннісною самореалізацією, ціннісною гармонійністю, ціннісним розвитком і ціннісною толерантністю (Большакова & Дубінін, 2023). У межах запропонованої моделі ці компоненти розглядаються як внутрішня система ціннісної регуляції, яка створює психологічне підґрунтя для подолання воєнного стресу .

Ціннісна рефлексія відображає здатність особистості усвідомлювати власні цінності, аналізувати їх ієрархію та критично осмислювати їх відповідність життєвому досвіду й актуальним обставинам. У контексті воєнного стресу цей компонент набуває особливої значущості, оскільки саме рефлексивне осмислення дозволяє зберігати внутрішню визначеність у ситуаціях моральної невизначеності або екзистенційної загрози. Для працівників сектору безпеки та оборони ціннісна рефлексія сприяє усвідомленню професійних обов’язків у системі особистих переконань, тоді як для цивільного населення вона виступає засобом переосмислення змінених життєвих умов і збереження особистісної неперервності.

Ціннісна самореалізація характеризує здатність втілювати власні цінності у конкретних рішеннях і діях. Йдеться про узгодженість між декларованими переконаннями та реальними поведінковими стратегіями. У ситуації воєнного стресу цей ком-

понент знижує внутрішній дисонанс між переконаннями та необхідністю діяти в складних умовах. Для представників сектору безпеки та оборони він пов'язаний із здатністю реалізовувати професійні та моральні принципи навіть під тиском екстремальних обставин. Для цивільного населення ціннісна самореалізація проявляється у збереженні соціальної активності, підтримці родини, участі у волонтерській чи громадській діяльності відповідно до особистих переконань.

Ціннісна гармонійність відображає здатність до конструктивного розв'язання внутрішньоособистісних конфліктів у ціннісній сфері. Воєнний стрес часто актуалізує суперечності між різними цінностями (безпекою і обов'язком, особистим благополуччям і суспільною відповідальністю…). Розвинена ціннісна гармонійність дозволяє інтегрувати ці суперечності без руйнування особистісної цілісності. У професійній групі це може знижувати ризик моральної дезінтеграції, тоді як у цивільного населення – попереджати розвиток тривалих внутрішніх конфліктів і почуття провини або безпорадності.

Ціннісний розвиток характеризує здатність переглядати та оновлювати систему цінностей відповідно до нового досвіду, не втрачаючи її системоутворюючого ядра. Воєнний контекст неминуче змінює життєві орієнтири, і гнучкість ціннісної системи дозволяє інтегрувати нові смисли без дезорганізації особистості. Для працівників сектору безпеки та оборони цей компонент пов'язаний із професійним і моральним зростанням у процесі служби. Для цивільного населення – з адаптацією до змінених соціальних умов, переглядом життєвих пріоритетів і формуванням нових стратегій майбутнього.

Ціннісна толерантність відображає здатність приймати існування різних ціннісних позицій, враховувати переконання інших та конструктивно взаємодіяти в умовах ціннісних розбіжностей. У ситуації війни соціальне поле часто поляризується, що підвищує ризик міжособистісних конфліктів. Розвинена ціннісна толерантність підтримує соціальну згуртованість і зменшує емоційне виснаження, пов'язане з постійними конфліктами. Для представників сектору безпеки вона важлива у взаємодії з цивільним населенням та колегами, а для цивільних – у підтриманні

комунікації в умовах суспільної напруги.

У своїй сукупності зазначені компоненти утворюють цілісну систему аксіологічної регуляції, яка визначає внутрішню готовність особистості до смислового осмислення, прийняття та інтеграції досвіду воєнного стресу. Саме ця структурна організація створює потенціал для реалізації функціональних механізмів подолання стресу.

Функціональний вимір запропонованої моделі відображає способи, через які структурні компоненти аксіологічної компетентності реалізуються у процесі переживання та подолання воєнного стресу. Якщо структурний рівень визначає потенціал ціннісної регуляції, то механізми впливу демонструють, яким чином цей потенціал трансформується у реальні психологічні процеси – інтерпретацію подій, регуляцію емоцій, прийняття рішень та збереження ідентичності. У межах моделі виокремлено чотири взаємопов'язані механізми: когнітивно-інтерпретаційний, екзистенційно-смисловий, регуляторно-поведінковий та ідентифікаційно-стабілізуючий. Їх дія має універсальний характер, однак у працівників сектору безпеки та оборони та у цивільного населення вони проявляються з різною інтенсивністю та змістовим наповненням залежно від специфіки включення у воєнний контекст.

Когнітивно-інтерпретаційний механізм відображає роль аксіологічної компетентності у процесах первинної та вторинної оцінки стресових подій, тобто у тому, як саме особистість осмислює, класифікує та надає значення досвіду воєнного стресу. У ситуації екстремальних або пролонгованих загроз ключовим стає не лише сам факт події, а спосіб її когнітивного структурування. Саме через систему цінностей відбувається відбір значущої інформації, визначення пріоритетів та формування уявлення про допустимі або неприйнятні варіанти реагування.

Ціннісна рефлексія забезпечує здатність усвідомлювати, які переконання та внутрішні орієнтири впливають на інтерпретацію подій. Це знижує ймовірність автоматизованих, фрагментарних або хаотичних оцінок, що часто виникають у стані підвищеної тривоги. Наявність сформованої системи цінностей створює своєрідну когнітивну матрицю, яка впорядковує досвід,

дозволяючи включити його у вже наявну систему смислів. У такий спосіб воєнні події сприймаються не як повністю руйнівні чи безсенсові, а як такі, що можуть бути осмислені в межах особистісної позиції.

Для працівників сектору безпеки та оборони когнітивно-інтерпретаційний механізм проявляється насамперед у здатності співвідносити складні або морально напружені ситуації з професійними цінностями служіння, обов'язку, відповідальності та захисту. Це дозволяє зменшити когнітивний дисонанс у випадках, коли реальність не відповідає очікуванням або містить етичні дилеми. Інтерпретація подій через призму професійно значущих цінностей підтримує відчуття смислової визначеності та контролю.

У цивільного населення цей механізм реалізується дещо інакше: він пов'язаний із переосмисленням особистих втрат, змінених життєвих планів та соціальної нестабільності. Ціннісна рефлексія дозволяє інтегрувати досвід загрози або обмежень у ширший життєвий контекст – наприклад, через посилення значущості родини, взаємопідтримки чи громадянської солідарності. Така інтерпретація зменшує відчуття безглуздості та сприяє відновленню внутрішньої цілісності.

Ціннісна гармонійність та здатність до критичного осмислення власних переконань доповнюють дію цього механізму, оскільки дозволяють уникнути жорсткої ригідності у трактуванні подій. Гнучкість інтерпретації знижує поляризацію мислення та сприяє адаптивному переформатуванню уявлень про світ, які могли бути порушені воєнним досвідом. Таким чином, когнітивно-інтерпретаційний механізм виступає базовою ланкою ціннісної регуляції воєнного стресу, оскільки саме він визначає характер подальших емоційних і поведінкових реакцій та створює передумови для збереження психологічної стійкості як у працівників сектору безпеки та оборони, так і у цивільних.

Екзистенційно-смисловий механізм відображає здатність аксіологічної компетентності забезпечувати збереження або реконструкцію життєвого смислу в умовах воєнного стресу. На відміну від когнітивно-інтерпретаційного механізму, який пов'язаний із оцінкою конкретних подій, екзистенційно-

смисловий рівень стосується глибинного переживання значущості життя, власної ролі у подіях та перспектив майбутнього. Воєнний стрес часто супроводжується руйнуванням базових переконань про безпечність світу, справедливість, передбачуваність і стабільність. У таких умовах виникає ризик смислової дезінтеграції, що може проявлятися у відчутті втрати життєвих орієнтирів, екзистенційній тривозі або внутрішній спустошеності.

Аксіологічна компетентність створює внутрішній ресурс для протидії цим процесам, оскільки дозволяє інтегрувати травматичний досвід у систему особистісних цінностей. Ціннісна рефлексія та ціннісний розвиток сприяють осмисленню пережитого не лише як набору стресових подій, а як частини життєвої історії, що має певне значення для особистісного становлення. Здатність переосмислювати власні цінності та уточнювати їх ієрархію дає можливість не втратити смислову опору навіть за умов різких життєвих змін.

Для працівників сектору безпеки та оборони екзистенційно-смисловий механізм пов'язаний із переживанням служіння як особистісно значущої місії. Професійні цінності – захист, відповідальність, гідність, солідарність – виконують функцію смислового каркасу, який підтримує внутрішню стійкість у ситуаціях ризику та втрат. Саме завдяки включенню професійної діяльності у ширший екзистенційний контекст зменшується ймовірність розвитку моральної дезінтеграції або відчуття безсенсовості пережитого досвіду.

У цивільного населення екзистенційно-смисловий механізм реалізується через збереження значущості сімейних, соціальних та особистісних цінностей. Переживання відповідальності за близьких, солідарності з іншими, віри у майбутнє створює внутрішню основу витривалості. Навіть у випадках вимушених змін або втрат ціннісний розвиток дозволяє трансформувати життєві орієнтири без втрати смислового ядра особистості.

Таким чином, екзистенційно-смисловий механізм забезпечує глибинну інтеграцію воєнного досвіду у систему життєвих цілей та переконань. Він підтримує відчуття внутрішньої цілісності, сприяє формуванню довгострокової перспективи та створює умови для постстресового зростання. Саме на цьому рівні

аксіологічна компетентність виконує функцію смислового «утримання» особистості у складних умовах війни.

Регуляторно-поведінковий механізм відображає, яким чином аксіологічна компетентність опосередковує вибір стратегій реагування та конкретних дій у ситуаціях воєнного стресу. Якщо когнітивно-інтерпретаційний механізм визначає спосіб осмислення подій, а екзистенційно-смисловий – їх включення у життєву перспективу, то регуляторно-поведінковий рівень забезпечує перехід від внутрішнього осмислення до зовнішньої активності. Йдеться про здатність узгоджувати поведінку з системою особистісних цінностей навіть у складних або загрозливих обставинах.

Ціннісна самореалізація виступає центральним структурним компонентом цього механізму. Вона забезпечує відповідність між внутрішніми переконаннями та реальними діями, зменшуючи ризик внутрішнього конфлікту та почуття моральної невідповідності. У контексті воєнного стресу така узгодженість сприяє зниженню імпульсивних реакцій, посиленню відповідальності та вибору конструктивних копінг-стратегій. Особистість, яка здатна орієнтуватися на власні цінності, частіше обирає поведінку, спрямовану на довгострокову стабілізацію, а не на короткочасне зниження напруження.

Для працівників сектору безпеки та оборони регуляторно-поведінковий механізм проявляється у здатності приймати рішення в умовах високої невизначеності, зберігаючи вірність професійним та моральним принципам. Ціннісна гармонійність допомагає інтегрувати суперечливі вимоги – між особистою безпекою та службовим обов’язком, між емоційною реакцією та необхідністю діяти раціонально. Завдяки цьому зменшується ймовірність дезорганізованих або деструктивних форм реагування, що можуть виникати під впливом екстремального стресу.

У цивільного населення цей механізм реалізується через підтримання соціально відповідальної поведінки, здатність до самоорганізації та збереження активної позиції. Орієнтація на цінності взаємодопомоги, сімейної підтримки або громадянської участі сприяє формуванню адаптивних стратегій подолання, які зміцнюють відчуття контролю та суб’єктивної ефективності.

Навіть у ситуації обмежених ресурсів узгодженість поведінки з цінностями зменшує ризик пасивності та емоційного виснаження.

Отже, регуляторно-поведінковий механізм забезпечує практичну реалізацію ціннісної системи у конкретних діях і рішеннях. Через нього аксіологічна компетентність трансформується з внутрішнього потенціалу у реальний інструмент адаптації, що підтримує саморегуляцію, знижує дезадаптивні реакції та сприяє збереженню психологічної стійкості в умовах воєнного стресу.

Ідентифікаційно-стабілізуючий механізм відображає роль аксіологічної компетентності у збереженні цілісності особистісної та соціальної ідентичності в умовах воєнного стресу. Воєнні події часто супроводжуються руйнуванням звичних соціальних ролей, переглядом життєвих планів і порушенням уявлень про себе та своє місце у світі. За відсутності внутрішньої ціннісної опори це може призводити до ідентифікаційної кризи, почуття внутрішнього розщеплення або втрати самоповаги. Аксіологічна компетентність виступає механізмом стабілізації, оскільки забезпечує узгодженість між особистісними переконаннями, соціальними ролями та поведінкою.

Ціннісна гармонійність та ціннісна рефлексія створюють умови для інтеграції суперечливого досвіду без руйнування образу «Я». Здатність усвідомлювати та осмислювати власні цінності дозволяє зберігати відчуття внутрішньої безперервності навіть за умов різкої зміни зовнішніх обставин. Особистість сприймає себе як таку, що діє відповідно до власних принципів, а не як пасивний об’єкт подій, що підтримує самооцінку та психологічну стабільність.

Для працівників сектору безпеки та оборони цей механізм тісно пов’язаний із професійною ідентичністю. Службові цінності – відповідальність, честь, захист інших – інтегруються у структуру особистісного «Я», виконуючи функцію стабілізуючого ядра. Навіть у ситуаціях втрат або морально складних рішень усвідомлення відповідності власних дій внутрішнім переконанням зменшує ризик глибокої дезінтеграції та підтримує відчуття гідності.

У цивільного населення ідентифікаційно-стабілізуючий механізм проявляється у збереженні значущих ролей – члена родини, професіонала, громадянина – попри зовнішні потрясіння. Ціннісний розвиток дозволяє переглядати життєві орієнтири, не втрачаючи основного смислового ядра особистості. Завдяки цьому навіть вимушені зміни способу життя не сприймаються як повна втрата себе, а інтегруються у нову, але цілісну життєву історію.

Таким чином, ідентифікаційно-стабілізуючий механізм забезпечує збереження внутрішньої цілісності та безперервності особистості в умовах воєнного стресу. Через нього аксіологічна компетентність підтримує стабільність образу «Я», знижує ризик моральної дезінтеграції та створює основу для довготривалої психологічної адаптації.

Функціональний вимір запропонованої моделі відображає системну роль аксіологічної компетентності у процесі подолання воєнного стресу та забезпеченні психологічної адаптації. Якщо структурний вимір характеризує внутрішню організацію ціннісної сфери, то функціональний демонструє, які саме психологічні функції вона виконує в умовах пролонгованої загрози та невизначеності. У межах моделі аксіологічна компетентність постає як багатофункціональний ресурс, що реалізує регуляторну (модулює емоційні реакції), інтегративну (поєднує досвід у цілісну систему), буферну (знижує вплив стресорів) та функцію розвитку (створює умови для постстресового зростання). Їхня дія має універсальний характер, однак змістове наповнення та інтенсивність відрізняються у працівників сектору безпеки та оборони та у цивільного населення через особливості їхнього включення у воєнний контекст.

Регуляторна функція аксіологічної компетентності полягає у забезпеченні внутрішньої узгодженості між когнітивними оцінками, емоційними реакціями та поведінковими рішеннями в умовах воєнного стресу. У ситуаціях підвищеної загрози або невизначеності психіка схильна до дезорганізації, імпульсивності або поляризації сприйняття. Наявність сформованої системи цінностей виконує роль внутрішнього орієнтира, який спрямовує процес оцінювання подій та визначає допустимі межі реагу-

вання. Завдяки цьому емоційні реакції не набувають хаотичного характеру, а включаються у структуру усвідомленого вибору.

Ціннісна рефлексія та ціннісна гармонійність забезпечують здатність усвідомлювати власні переживання і співвідносити їх із внутрішніми переконаннями. Це знижує ризик деструктивних форм емоційної регуляції – уникнення, агресивних спалахів або хронічної внутрішньої напруги. Цінності виступають своєрідним критерієм оцінки: не кожна сильна емоція автоматично трансформується у дію, а проходить через внутрішній «фільтр» значущості та відповідності особистісним принципам.

Для працівників сектору безпеки та оборони регуляторна функція аксіологічної компетентності особливо важлива у ситуаціях, що потребують швидкого прийняття рішень під тиском. Орієнтація на професійні та моральні цінності дозволяє зберігати раціональність і контроль навіть у кризових обставинах. Це сприяє підтриманню дисципліни, зменшенню імпульсивних реакцій та запобігає розвитку внутрішнього розладу, пов'язаного з невідповідністю дій власним переконанням.

У цивільного населення регуляторна функція проявляється через здатність зберігати поведінкову послідовність та відповідальність у повсякденному житті попри високий рівень стресу. Орієнтація на сімейні, соціальні або громадянські цінності сприяє вибору конструктивних копінг-стратегій, підтриманню соціальних зв'язків та зменшенню дезадаптивних форм реагування. У такий спосіб ціннісна система стає внутрішнім механізмом саморегуляції, що забезпечує стабільність поведінки та знижує ризик дезорганізації.

Таким чином, регуляторна функція аксіологічної компетентності полягає у впорядкуванні емоційно-поведінкових реакцій через систему усвідомлених цінностей. Саме вона забезпечує контрольованість, передбачуваність і моральну узгодженість дій особистості в умовах воєнного стресу.

Інтегративна функція аксіологічної компетентності полягає у забезпеченні внутрішньої цілісності особистості через поєднання різнорідних переживань, досвіду та ролей у єдину смислову систему. Воєнний стрес часто супроводжується фрагментацією досвіду: інтенсивні події, моральні дилеми, втрати або

радикальні зміни життєвих умов можуть порушувати узгодженість між минулим, теперішнім і очікуваним майбутнім. За таких умов зростає ризик смислової дезорганізації, коли окремі елементи досвіду не поєднуються у цілісну життєву історію.

Аксіологічна компетентність створює умови для інтеграції суперечливого або травматичного досвіду у структуру особистісних смислів. Цінності виступають системоутворюючим ядром, навколо якого групуються події, рішення та переживання. Це дозволяє особистості не витісняти складний досвід і не розщеплювати його на «несумісні» частини, а включати його у ширший контекст життєвого шляху.

Для працівників сектору безпеки та оборони інтегративна функція проявляється у здатності поєднувати професійну діяльність, особисте життя та моральні переконання в єдину систему. Навіть за наявності складних або травматичних епізодів досвід служби може бути осмислений як частина особистісного та професійного становлення. Така інтеграція знижує ризик внутрішнього розщеплення між «професійним Я» і «особистим Я», що є важливим фактором профілактики моральної дезінтеграції.

У цивільного населення інтегративна функція аксіологічної компетентності пов’язана з включенням воєнного досвіду у контекст змінених життєвих обставин. Пережиті втрати, вимушені переїзди чи трансформація соціальних ролей можуть бути інтегровані у нову систему життєвих цілей через переосмислення ціннісних пріоритетів. Це підтримує відчуття неперервності власної біографії та зберігає внутрішню цілісність попри зовнішні зміни.

Таким чином, інтегративна функція аксіологічної компетентності забезпечує поєднання різних аспектів досвіду у структуровану систему смислів. Саме вона дозволяє особистості утримувати внутрішню цілісність у ситуаціях воєнного стресу, зменшує фрагментацію переживань та створює підґрунтя для довготривалої психологічної стабільності.

Буферна функція аксіологічної компетентності полягає у зменшенні деструктивного впливу воєнного стресу на психологічне функціонування особистості. В умовах пролонгованої загрози або регулярної експозиції до травматичних подій зростає

ризик емоційного виснаження, дезадаптації та порушення внутрішньої рівноваги. Сформована система цінностей виконує роль внутрішнього амортизатора, який пом'якшує інтенсивність стресових переживань і запобігає їх повному руйнівному впливу на особистість.

Механізм буферної дії пов'язаний із тим, що цінності забезпечують відчуття значущості діяльності та наявності особистісно важливих орієнтирів навіть у складних обставинах. Коли людина сприймає власні дії як відповідні її переконанням, рівень суб'єктивної безпорадності знижується, а переживання труднощів набуває більш структурованого характеру. Це зменшує ризик розвитку хронічного дистресу та сприяє збереженню емоційної стабільності.

Для працівників сектору безпеки та оборони буферна функція проявляється через переживання професійної місії як внутрішньо значущої. Орієнтація на цінності служіння, відповідальності та захисту створює додатковий ресурс витривалості у ситуаціях підвищеного ризику. Навіть за умов високого навантаження або морально складних рішень усвідомлення відповідності дій власним принципам знижує інтенсивність внутрішнього конфлікту та запобігає глибокій деморалізації.

У цивільного населення буферна функція пов'язана з опорою на базові життєві цінності – родину, взаємодопомогу, гідність, віру у майбутнє. Ці орієнтири створюють відчуття внутрішньої опори в умовах нестабільності та невизначеності. Завдяки цьому зменшується вплив постійного інформаційного напруження та страху, а стресові реакції не переходять у стійку психологічну дезорганізацію.

Таким чином, буферна функція аксіологічної компетентності забезпечує амортизацію негативних наслідків воєнного стресу. Вона підтримує емоційну витривалість, знижує рівень суб'єктивної загрози та сприяє збереженню психологічної рівноваги у складних соціально-історичних умовах.

Функція розвитку аксіологічної компетентності полягає у забезпеченні можливості особистісного зростання та смислової трансформації досвіду в умовах воєнного стресу. На відміну від регуляторної чи буферної функцій, які спрямовані на стабіліза-

цію та збереження психологічної рівноваги, функція розвитку пов'язана з активною переробкою пережитого та формуванням нових ціннісних орієнтирів. Вона передбачає не лише витримування стресу, а й потенційну трансформацію особистості під його впливом.

Ціннісний розвиток як структурний компонент аксіологічної компетентності забезпечує здатність переглядати ієрархію власних цінностей, інтегрувати новий досвід та уточнювати життєві пріоритети без втрати внутрішнього ядра. Воєнний контекст часто актуалізує переоцінку значущості безпеки, свободи, солідарності, професійного обов'язку чи сімейних зв'язків. Здатність усвідомлено включати ці зміни у власну систему переконань створює передумови для формування нових смислів і більш зрілої життєвої позиції.

Для працівників сектору безпеки та оборони функція розвитку проявляється у професійному та моральному становленні через досвід служби. Осмислення складних ситуацій як частини шляху відповідальності та самовдосконалення сприяє зміцненню професійної ідентичності та поглибленню особистісної зрілості. За умов адекватної ціннісної інтеграції воєнний досвід може трансформуватися у джерело підвищеної витривалості та відповідальності.

У цивільного населення функція розвитку пов'язана з формуванням нових життєвих орієнтирів і переосмисленням майбутнього. Пережиті труднощі можуть стимулювати усвідомлення пріоритетності міжособистісних відносин, громадянської активності або внутрішньої автономії. Завдяки ціннісній гнучкості зміни не руйнують особистість, а інтегруються у процес її розвитку.

Таким чином, функція розвитку аксіологічної компетентності забезпечує перехід від адаптації до трансформації. Вона створює умови для постстресового зростання, поглиблення особистісної зрілості та формування нової, більш стійкої системи життєвих смислів у контексті воєнного досвіду.

Таким чином, запропонована модель аксіологічної компетентності як ресурсу подолання воєнного стресу відображає її як багаторівневу систему, у якій структурні компоненти та функці-

ональні механізми перебувають у динамічній взаємодії. Структурний вимір, представлений ціннісною рефлексією, ціннісною самореалізацією, ціннісною гармонійністю, ціннісним розвитком та ціннісною толерантністю, формує внутрішній потенціал особистості до ціннісної регуляції. Функціональний вимір розкриває, яким чином цей потенціал реалізується через когнітивно-інтерпретаційний, екзистенційно-смисловий, регуляторно-поведінковий та ідентифікаційно-стабілізуючий механізми, а також через регуляторну, інтегративну, буферну та розвиткову функції.

Модель демонструє, що аксіологічна компетентність не зводиться до наявності певного набору цінностей, а виступає активною системою їх усвідомлення, реалізації та трансформації. Саме ця активність забезпечує впорядкування когнітивних оцінок, стабілізацію емоційних реакцій, узгодженість поведінки та збереження ідентичності в умовах воєнного стресу. Взаємодія структурних і функціональних компонентів має циклічний характер: реалізація цінностей у діяльності зміцнює ціннісну систему, що, своєю чергою, підсилює її регуляторний та буферний потенціал.

У працівників сектору безпеки та оборони модель акцентує значення професійно інтегрованої ціннісної системи як чинника збереження моральної цілісності та професійної ідентичності. У цивільного населення вона підкреслює роль ціннісної гнучкості та смислової інтеграції у процесах адаптації до змінених життєвих умов. Водночас у обох групах аксіологічна компетентність виконує універсальну функцію підтримання психологічної стійкості, забезпечуючи перехід від переживання стресу до його осмисленого подолання.

Отже, запропонована модель дозволяє концептуалізувати аксіологічну компетентність як інтегративний ресурс, що опосередковує взаємозв’язок між воєнним стресом та психологічною адаптацією. Її розробка створює підґрунтя для подальших емпіричних досліджень, спрямованих на вивчення специфіки ціннісної регуляції у різних соціальних групах в умовах війни.

Висновки

Воєнний стрес постає як багатовимірний психологічний

феномен, що охоплює когнітивні, емоційні, поведінкові та екзистенційні компоненти nf супроводжується ризиком смислової дезінтеграції особистості. Його наслідки визначаються не лише інтенсивністю стресогенних впливів, akt й характером внутрішніх ресурсів, через які відбувається їх інтерпретація та інтеграція. У цьому контексті аксіологічна компетентність постає як системний особистісний ресурс, що забезпечує узгодженість ціннісної структури з вимогами воєнної реальності.

Структурний вимір аксіологічної компетентності, представлений ціннісною рефлексією, ціннісною самореалізацією, ціннісною гармонійністю, ціннісним розвитком і ціннісною толерантністю, формує внутрішній потенціал ціннісної регуляції стресу. Сформованість цих компонентів визначає здатність особистості усвідомлювати власні переконання, узгоджувати їх із поведінкою, інтегрувати суперечливий досвід та оновлювати систему життєвих орієнтирів без втрати смислового ядра.

Когнітивно-інтерпретаційний механізм забезпечує впорядкування сприйняття воєнних подій через систему особистісних цінностей, знижуючи хаотичність оцінок і посилюючи відчуття внутрішнього контролю. Екзистенційно-смисловий механізм підтримує збереження або реконструкцію життєвого смислу, що створює підґрунтя психологічної витривалості в умовах тривалої загрози. Регуляторно-поведінковий механізм опосередковує узгодженість дій із внутрішніми переконаннями та сприяє вибору конструктивних стратегій реагування. Ідентифікаційно-стабілізуючий механізм забезпечує збереження цілісності особистісної та професійної ідентичності попри травматичні зміни життєвих обставин.

Функціональний вимір моделі розкриває регуляторну, інтегративну, буферну та розвиткову роль аксіологічної компетентності. Регуляторна функція впорядковує емоційно-поведінкові реакції, інтегративна забезпечує поєднання різних аспектів досвіду у цілісну систему смислів, буферна пом’якшує деструктивний вплив стресорів, а розвиткова створює умови для особистісної трансформації та постстресового зростання.

У працівників сектору безпеки та оборони аксіологічна компетентність виступає чинником збереження професійної та

моральної цілісності, знижуючи ризик моральної дезінтеграції та професійного виснаження. У цивільного населення вона забезпечує смислову інтеграцію травматичного досвіду та підтримує життєву перспективу в умовах соціальної нестабільності. Попри відмінності контексту, в обох групах узгоджена взаємодія структурних компонентів і функціональних механізмів аксіологічної компетентності зумовлює збереження психологічної стійкості як інтегративного показника ефективного подолання воєнного стресу.

Етика, фінансування, конфлікт інтересів. Автори підтверджують дотримання принципів та стандартів публікаційної етики, що відповідають COPE та рекомендаціям міжнародних медичних редакторів. Зовнішнє фінансування не отримувалося. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Література:

Большакова, А. М., & Дубінін, Д. О. (2024). Самоздійсненність у стагнаційному і ресурсному вимірах та аксіологічна компетентність особистості. *Наукові перспективи. Серія «Психологія»*, 9(51), 1135–1148. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-9(51)-1135-1148

Большакова, А. М., & Дубінін, Д. О. (2023). Опитувальник аксіологічної компетентності. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, 6, 72–82. https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.12

Дубінін, Д. О. (2025). Аксіологічна компетентність як чинник резильєнтності працівників поліції. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*, 8(54), 1234–1248. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8(54)-1234-1248

Дубінін, Д. О. (2023). Аксіологічна компетентність у структурі резилієнтності працівників поліції: концептуалізація поняття. *Габітус*, 53, 178–183. https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.53.30

Bonanno, G. A., Brewin, C. R., Kaniasty, K., & La Greca, A. M. (2010). Weighing the costs of disaster: Consequences, risks, and resilience in individuals, families, and communities. *Psychological Science in the Public Interest*, 11(1), 1–49. https://doi.org/10.1177/1529100610387086

Bryan, C. J., Bryan, A. O., Roberge, E., Leifker, F. R., & Rozek, D. C. (2018). Moral injury, posttraumatic stress disorder, and suicidal behavior among National Guard personnel. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 10(1), 36–45.

https://doi.org/10.1037/tra0000290

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513–524. https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513

Hoge, C. W., Auchterlonie, J. L., & Milliken, C. S. (2006). Mental health problems, use of mental health services, and attrition from military service after returning from deployment to Iraq or Afghanistan. *JAMA*, 295(9), 1023–1032. https://doi.org/10.1001/jama.295.9.1023

Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer.

Litz, B. T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W., Silva, C., & Maguen, S. (2009). Moral injury and moral repair in war veterans. *Clinical Psychology Review*, 29(8), 695–706. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.003

Park, C. L. (2010). Making sense of the meaning literature: An integrative review of meaning making and its effects. *Psychological Bulletin*, 136(2), 257–301. https://doi.org/10.1037/a0018301

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6

Отримано: 05 02 2026 року
Прорецензовано: 23 02 2026 року
Прийнято до друку: 03 02 2026 року